

**Велика українська юридична
енциклопедія у 20-ти томах.
Том 12. Сімейне право**

Видання є систематизованим зведенням знань про поняття, категорії, норми сімейного права, основні міжнародні правові акти у сфері сімейного права.

Розглянуто теоретичні і практичні проблеми науки та практики застосування сімейного законодавства України.

Розраховано як на науковців, викладачів, студентів закладів вищої освіти, так і на суддів, адвокатів, прокурорів, інших фахівців у галузі права, а також на всіх тих, кого цікавить сімейне право.

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., почесний президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)

ПЕТРИШИН О. В., президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)

БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України

БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВ В. І., академік НАПрН України

БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України

БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України

ГЕТЬМАН Є. А., головний учений секретар НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ГЛБКО С. В., директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України

ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України

ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України

ЖУРАВЕЛЬ В. А., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України

КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України

КУЗНЄЦОВА Н. С., віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

КУЧЕРЯВЕНКО М. П., академік НАПрН України

ЛУК'ЯНОВ Д. В., член-кореспондент НАПрН України

МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України

НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України

НОР В. Т., академік НАПрН України

ОРЛЮК О. П., академік НАПрН України

ПИЛИПЧУК В. Г., академік НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України

СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

СКРИПНЮК О. В., академік НАПрН України

ТИХИЙ В. П., радник президії НАПрН України, академік НАПрН України

УСТИМЕНКО В. А., член-кореспондент НАН України та НАПрН України

ШАКУН В. І., академік НАПрН України

ШЕПТЬКО В. Ю., академік НАПрН України

ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 12

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Харків
«Право»
2021

УДК 340(477)(031)
В27

Редакційна колегія 12-го тому:

В. І. Борисова (голова),
Ю. Є. Ходико (відповідальний секретар),
Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська, А. С. Довгерт,
О. О. Кот, Л. В. Красицька, В. І. Труба

*Видання цього тому здійснено за підтримки
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України*

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016— .
ISBN 978-966-937-048-8

Т. 12 : Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2021. — 480 с. : іл.

ISBN 978-966-998-187-5

Видання є систематизованим зведенням знань про поняття, категорії, норми сімейного права, основні міжнародні правові акти у сфері сімейного права. Розглянуто теоретичні і практичні проблеми науки та практики застосування сімейного законодавства України.

Розраховано як на науковців, викладачів, студентів закладів вищої освіти, так і на суддів, адвокатів, прокурорів, інших фахівців у галузі права, а також на всіх тих, кого цікавить сімейне право.

УДК 340(477)(031)

ISBN 978-966-998-187-5 (т. 12)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2021
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2021
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2021
© Видавництво «Право», 2021

ПЕРЕДМОВА

Дванадцятий том «Великої української юридичної енциклопедії» охоплює статті відомих учених, фахівців наукових установ, представників провідних закладів вищої освіти України, в яких розкриваються сутність, зміст, призначення і механізм реалізації сучасного сімейного права України. Мета пропонованого тому – сприяння здійсненню прав осіб – учасників сімейних відносин. Саме тому в ньому висвітлюються терміни сімейного права, за винятком окремих термінів з інших галузей права, які мають значення і для сімейного права.

Статті енциклопедії подані у довідковому вигляді та складені за алфавітним принципом. Наведені також відсилання на статті, що співвідносні одна з одною. У кінці матеріалу вміщені посилання на додаткові літературні джерела.

У статтях-персоналіях подані відомості про видатних українських вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток науки сімейного права та створили власні наукові школи.

Авторами використані юридична термінологія і законодавчі положення, які за юридичним змістом відповідають положенням чинного Сімейного кодексу України, а також іншим нормативно-правовим актам, прийнятим після набуття чинності Сімейним кодексом України.

Редколегія

А

АЛІМЕНТИ (від лат. *alimentum* – утримання) – певні матер. засоби (як правило, кошти) на утримання, які сплачуються у передбачених законом або договором випадках одним членом сім'ї ін. в добровільному або примусовому порядку.

Виникнення терміна «А.» пов'язують із періодом принципату Римської імперії. На той час існувала система грошової допомоги, яка припускала видачу грошових сум середнім та дрібним землевласникам з особл. аліментного держ. фонду. Відсотки за користування грошима призначалися для роздавання сиротам та дітям незаможних батьків. Тим самим система аліментації зводилася до матер. підтримки з боку держави виробників сільськогосп. продукції, з одного боку, а з ін. – малозабезпечених дітей. Наразі аліментні правовідносини мають дещо ін. соціал. значення.

За радянських часів правовідносини, на підставі яких одні члени сім'ї відповідно до закону зобов'язані надавати утримання ін. її членам, називалися аліментними зобов'язаннями, а А. вважалися ті кошти, які надавалися відповідно до закону. Чинний СК України припускає укладення аліментних договорів (див.: *Договір подружжя про надання утримання; Договір між*

батьками про сплату аліментів на дитину).

За своєю прав. природою аліментні правовідносини є зобов'язаннями. Їм притаманні такі ознаки, як: майновість, оскільки вони передбачають надання майна однією особою ін.; безоплатність, адже не припускають зустрічності надання в момент виконання зобов'язання; триваючий характер, наприклад, обов'язок батьків зі сплати А., за заг. правилом, триває до повноліття дітей; невідчужуваність, оскільки право на одержання А. або обов'язок сплачувати А. не можна передати ін. особі, право одержувати А. й обов'язок сплачувати А. припиняється зі смертю учасника аліментних правовідносин; виникнення незалежно від бажання зобов'язаної особи.

Аліментні зобов'язання – це особл. вид зобов'язань, яким притаманні особл. риси. Зокрема, вони мають виражений особистий характер, а їх учасниками є чітко визначене законом коло осіб; мають унікальний набір юрид. фактів (наприклад, до правостворюючих юрид. фактів належить народження дитини; до правозмінюючих – зміна договору про сплату аліментів, поновлення батьківських прав; до правоприняючих – досягнення дитиною повноліття, смерть дитини чи платника аліментів тощо); можуть характеризуватися взаємністю (наприклад, позбавлення батьків батьківських прав (за умови, що вони не були в них поновлені у подальшому) звільняє їхніх дітей від обов'язку зі сплати А. на утримання таких батьків); гарантовані заходами держ. примусу. За невиконання або не-

належне виконання аліментних обов'язків особа може бути притягнута до відповідальності, встановленої законом; при визначенні їх розміру та виконанні майновий стан (наявність коштів) платника має істотне значення, оскільки саме зазначена обставина може стати підставою зменшення або збільшення розміру А.; зворотне стягнення А. за заг. правилом неможливе (п. 1 ч. 1 ст. 1215 ЦК України), якщо їх виплата проведена добровільно, за відсутності рахункової помилки з боку платника і недобросовісності з боку одержувача. З цього правила СК України передбачено й винятки, коли безпідставно одержані А. підлягають поверненню. Наприклад, якщо особа одержувала А. від того, з ким була в недійсному шлюбі (ч. 3 ст. 45 СК України), якщо після припинення права на утримання виконання рішення суду про стягнення А. буде продовжуватися (ч. 2 ст. 82 СК України); якщо безпідставна сплата А. здійснювалась недобровільно або мала місце рахункова помилка з боку платника, або недобросовісність з боку одержувача (п. 1 ч. 1 ст. 1215 ЦК України).

А. виплачуються згідно з рішенням суду, за домовленістю сторін, за заявою платника А., за заявою одержувача А. про виконання виконавчого документа про відрахування А. у розмірі, який визначається судом, договором, платником А., або зазначений у виконавчому листі.

Підставою добровільної сплати А. є аліментний договір або заява платника А. за місцем роботи, місцем виплати пенсії, стипендії про відрахування А.

на дитину з його заробітної плати, пенсії, стипендії (див.: *Договір подружжя про надання утримання; Договір між батьками про сплату аліментів на дитину*).

Право на А. мають такі особи: один із подружжя – від другого з подружжя; діти – від батьків; батьки – від повнолітніх дітей; малолітні, неповнолітні внуки – від баби чи діда; баба, дід, прабаба, прадід – від повнолітніх внуків або правнуків; малолітні, неповнолітні брат або сестра – від повнолітніх брата або сестри; малолітні, неповнолітні падчерка або пасинок – від мачухи або вітчима; мачуха або вітчим – від повнолітніх падчерки або пасинка; дитина – від ін. осіб, у сім'ї яких вона виховувалася; непрацездатні родичі та ін. особи, які проживали однією сім'єю з особою до досягнення нею повноліття, – від тих, з ким вони проживали однією сім'єю, до досягнення ними повноліття. Надання утримання може здійснюватися як грошима, так і в натуральній формі.

Лит.: Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам. Х., 2008; Сімейне право / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Х., 2012.

С. О. Сліпченко.

АЛІМЕНТНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ЩОДО УТРИМАННЯ ДИТИНИ – різновид аліментних правовідносин, що складаються між батьками і дітьми, в якому боржник (платник) зобов'язується надавати кредиторіві (одержувачеві) утримання на умовах, встановлених договором або сімейним законом.

Ст. 51 Конституції України від 28 черв. 1996 проголошує, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Аналогічний обов'язок батьків встановлений ст. 180 СК України. Цей імперативно сформульований батьківський обов'язок є невід'ємною складовою змісту аліментного зобов'язання батьків щодо утримання своїх дітей, відомого ще з часів римського прив. права.

Для А. з. б. щ. у. д. характерно таке: 1) виникнення правовідношення і його зміст не залежать від перебування батьків у шлюбі, від народження дитини в недійсному шлюбі або «поза» шлюбом; 2) обов'язки обох батьків щодо надання утримання дитині є рівними; 3) виникнення цього зобов'язання не залежить від матер. становища батьків та їх працездатності; 4) матер. утримання дитини може бути добровільним, заснованим на фактичному його наданні або на домовленості батьків, а також примусовим, що ґрунтується на судовому рішенні.

А. з. б. щ. у. д. включає такі елементи: 1) сторони аліментного зобов'язання. Сторонами аліментного зобов'язання є: а) платник аліментів (боржник) – батьки дитини, тобто в ідеальному випадку ця сторона має множинність осіб (мати, батько); б) одержувач аліментів – дитина, тобто фіз. особа у віці до 18-ти років, що перебуває в стані кровної спорідненості або усиновлення з батьками. Ця сторона зобов'язання також може бути представлена множинністю осіб; 2) об'єкт аліментного зобов'язання – дії платника аліментів з передачі майнового утримання одержувачеві алімен-

тів; 3) зміст аліментного зобов'язання, який включає в себе право дитини (дітей) вимагати надання утримання і зустрічний обов'язок батька, матері (батьків) надати утримання.

Підстави виникнення А. з. б. щ. у. д. представлені складним юрид. складом, що включає такі юрид. факти: 1) стан кровного споріднення або стан усиновлення; 2) недосягнення дитиною 18-ти років; 3) відсутність підстав для звільнення батьків від сплати аліментів; 4) юрид. факт – дія (один із 3-х можливих): а) добровільне фактичне утримання дитини; б) двосторонній правочин про сплату аліментів – договір між батьками про сплату аліментів на дитину; в) рішення суду, що набрало законної сили, про стягнення аліментів на дитину.

Аліментне зобов'язання батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття не припиняється й у разі укладення шлюбу дитиною до досягнення 18-ти років (див. *Право на шлюб*).

О. М. Соловійов.

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАБІ, ДІДА, ВНУКІВ, ПРАВНУКІВ – зобов'язання, в яких баба, дід, внуки, правнуки зобов'язані надавати взаємне утримання тому з них, з ким вони перебувають у сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором.

А. з. б., д., в., п. можуть виникати лише за наявності умов, передбачених нормами гл. 22 СК України, в якій закріплено обов'язок з утримання ін. членів сім'ї та родичів. Склад юрид. фактів, які спричиняють виникнення суб-

сидіарних аліментних зобов'язань між бабою, дідом, внуком, правнуком, передбачає родинний зв'язок між платником аліментів та одержувачем.

Аліментні зобов'язання баби та діда зумовлені: потребою малолітніх, неповнолітніх внуків у матер. допомозі (якщо у дитини немає обох батьків або вони з поважних причин не можуть надавати дитині належного утримання); наявністю у баби, діда необхідних коштів для надання такої допомоги.

Обов'язок діда, баби щодо утримання своїх внуків виникає лише тоді, коли в їхніх батьків відсутнє майно, за рахунок якого може надаватися належне утримання їхнім дітям. Визначення поважності причин, з яких батьки дитини не можуть надавати їй належного утримання, у сімейному зак-ві України немає, тому суд у кожному конкретному випадку встановлює їх самостійно на підставі наданих доказів. У випадках, коли аліменти необхідно стягнути з баби, діда на користь дитини, з відповідним позовом може звернутися опікун, піклувальник, батьки дитини, які не можуть надавати утримання з поважних причин.

Баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матер. допомогу (ст. 265 СК України).

Внуки, правнуки зобов'язані піклуватися про своїх бабу, діда, прабабу, прадіда. Повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які

потребують матер. допомоги, якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матер. допомогу (ст. 266 СК України).

Розмір аліментів, що стягуються з баби, діда як платників аліментів на внуків, правнуків, які потребують матер. допомоги, як одержувачів аліментів, і навпаки, утримання від внуків, правнуків для баби, діда визначається у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів суд бере до уваги матер. і сімейний стан платника та одержувача аліментів. Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим, ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти (ст. 272 СК України).

Якщо матер. або сімейний стан баби, діда як платників аліментів на внуків, правнуків, які потребують матер. допомоги, як одержувачів аліментів, або внуків, правнуків, які надають утримання бабі, діду, змінився, суд може за позовом будь-кого з них змінити установленний розмір аліментів або звільнити від їх сплати.

Визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з аліментно-

зобов'язаних родичів, а також повне або часткове звільнення їх від сплати заборгованості здійснюються відповідно до положень, установлених ст. 194–197 СК України (див. *Визначення заборгованості за аліментами на дитину, присудженими у частці від заробітку (доходу)*).

Дід і баба можуть укласти договір з внуками, згідно з яким повнолітній внук або внучка зобов'язані будуть сплачувати аліменти діду чи бабі й у тому разі, коли останні матимуть дітей, які мають змогу їх утримувати, хоча аліментні правовідносини між дідом та бабою і внуками врегульовані нормами СК України (ст. 265–266).

Лит.: Ромовська З. В. Аліментні зобов'язання. Л., 1973; Семейне право України / за ред. Ю. С. Червоного. К., 2004; Семейный кодекс Украины: научно-практический комментарий / отв. ред. Ю. С. Червоный. К., 2008.

О. В. Розгон.

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БРАТІВ ТА СЕСТЕР – зобов'язання, в яких брати і сестри зобов'язані надавати взаємне утримання тому з них, з ким вони перебувають у сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором.

Склад юрид. фактів, які спричиняють виникнення субсидіарних аліментних зобов'язань між братами та сестрами, передбачає родинний зв'язок між платником аліментів та одержувачем.

Зобов'язання братів і сестер щодо утримання один одного мають місце за таких умов: 1) аліментнозобов'язані брати, сестри є повнолітніми; 2) брати, сестри, які потребують утримання, є

малолітніми, неповнолітніми і не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, або є повнолітніми, проте непрацевдатними, якщо вони не мають чоловіка, дружини, батьків або повнолітніх дітей; 3) повнолітні брати і сестри можуть надавати матер. допомогу.

Закон не уточнює, які саме брати і сестри є учасниками аліментного правовідношення. Виходячи із тлумачення норм СК України, йдеться лише про рідних (а не, приміром, двоюрідних) братів і сестер, незалежно від того, чи є для них рідними обоє батьків або лише один із них (тобто про повнорідних і неповнорідних братів і сестер).

Розмір аліментів, що стягуються з аліментнозобов'язаних братів і сестер на братів і сестер, які потребують утримання, визначається у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. Визначаючи розмір аліментів, суд бере до уваги матер. і сімейний стан платника та одержувача аліментів.

У разі, коли платник аліментів має нерегулярний дохід, зазвичай установлюють розмір утримання у твердій грошовій сумі. Чинний СК України не передбачає механізму індексації розміру аліментів для таких випадків. Абз. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України від 3 лип. 1991 № 1282-ХІІ «Про індексацію грошових доходів населення» передбачає, що індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, зокрема розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі (див. *Індексація аліментів*).

Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим, ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти (ч. 2, 3 ст. 272 СК України).

Якщо матер. або сімейний стан когось з аліментнозобов'язаних братів і сестер чи братів і сестер, які потребують утримання, змінився, суд може за позовом будь-кого з них змінити встановлений розмір аліментів або звільнити від їх сплати.

Визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з аліментнозобов'язаних братів і сестер, а також повне або часткове звільнення їх від сплати заборгованості здійснюються відповідно до положень, встановлених ст. 194–197 СК України (див. *Заборгованість за аліментами*).

Лит.: Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні. Луганськ, 2006; Сімейне право України / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. Х., 2012; Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти // Підприємництво, господарство і право, 2018, №2 (264).

О. В. Розгон.

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ МАЧУХИ, ВІТЧИМА, ПАДЧЕРКИ, ПАСИНКА – зобов'язання, в яких ма-

чуха, вітчим, падчерка, пасинок зобов'язані надавати взаємне утримання тому з них, з ким вони перебувають у сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором.

Аліментне зобов'язання між мачухою, вітчимом, падчеркою, пасинком виникає на основі свояцтва та відносин щодо утримання між ними.

Мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матер. допомогу.

Обов'язок мачухи, вітчима утримувати пасинка, падчерку виникає за таких умов: 1) пасинок, падчерка є малолітніми чи неповнолітніми і проживають разом із мачухою, вітчимом; 2) мачуха, вітчим можуть надавати матер. допомогу.

Повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, якщо вони потребують матер. допомоги і надавали падчерці, пасинкові систематичну матер. допомогу не менш як 5 років, за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матер. допомогу. Обов'язок падчерки, пасинка щодо утримання мачухи, вітчима виникає, якщо у мачухи, вітчима немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина, братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання (ст. 270 СК України).

Особливістю виникнення аліментного зобов'язання між мачухою, вітчимою, падчеркою, пасинком є залежність від їх спільного проживання на момент виникнення права на утримання.

Відповідно до ч. 2 ст. 268 СК України суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку з утримання падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, зокрема у разі нетривалого проживання з їхнім батьком, матір'ю або негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини.

Критеріїв, якими суд міг би керуватися у вирішенні питання про нетривалість спільного проживання вітчима, мачухи з матір'ю, батьком малолітніх, неповнолітніх пасинка, падчерки, закон не передбачає. Суд у кожному випадку самостійно визначає, чи є період спільного проживання зазначених осіб нетривалим. Це стосується і категорії «негідна поведінка».

Таким чином, аліментне зобов'язання мачухи, вітчима щодо утримання малолітніх, неповнолітніх падчерки, пасинка є їхнім обов'язком як членів сім'ї та виникає лише тоді, коли малолітні, неповнолітні падчерка, пасинок є на даний момент або були членами їхньої сім'ї, а не на підставі близького споріднення.

Розмір аліментів, що стягуються з аліментнозобов'язаних вітчима, мачухи на малолітніх, неповнолітніх пасинка, падчерку і з аліментнозобов'язаних повнолітніх падчерки, пасинка на вітчима, мачуху, які потребують матер. допомоги, визначається у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів суд бере до уваги матер. і сі-

мейний стан платника та отримувача аліментів.

Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим, ніж 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти (ч. 2, 3 ст. 272 СК України).

Якщо матер. або сімейний стан аліментнозобов'язаних вітчима, мачухи, пасинка або падчерки, які потребують утримання, змінився, суд може за позовом будь-кого з них змінити встановлений розмір аліментів або звільнити від їх сплати. Суд може звільнити від сплати аліментів зазначених вище осіб за наявності ін. обставин, що мають істотне значення.

Визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з аліментнозобов'язаних вітчима, мачухи, пасинка, падчерки, а також повне або часткове звільнення їх від сплати заборгованості здійснюються відповідно до положень, встановлених ст. 194–197 СК України (див. *Заборгованість за аліментами*).

Лит.: Сердечна І. Л. Поняття та ознаки правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами // Часопис цивілістики, 2015, вип. 19; Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти // Підприємництво, господарство і право, 2018, № 2 (264).

О. В. Розгон.

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ФАКТИЧНОГО ВИХОВАТЕЛЯ ТА ВИХОВАНЦЯ

– зобов'язання, в яких фактичний виховатець і вихованець, як особа, яка до досягнення повноліття проживала з родичами або ін. особами однією сім'єю, зобов'язані надавати взаємне утримання тому з них, з ким перебувають у сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором.

Склад юрид. фактів, які спричиняють виникнення субсидіарних аліментних зобов'язань між фактичним вихованцем та особою, в сім'ї якої він виховувався, необов'язково передбачає родинний зв'язок між платником аліментів і одержувачем, проте вони пов'язані тією обставиною, що особа проживає (або проживала) у сім'ї фактичного вихователя.

Ст. 269 СК України покладає обов'язок з утримання дитини на тих осіб, у сім'ї яких дитина виховується, за умови, що ці особи можуть надавати матер. допомогу, і якщо у дитини немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер.

З ін. боку, якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або ін. особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та ін. осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матер. допомогу (ч. 1 ст. 271 СК України).

Обов'язок з утримання виникає, якщо у того, хто потребує матер. допомоги, немає дружини, чоловіка, повнолітніх дочки, сина, братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть

надавати йому належне утримання (ч. 2 ст. 271 СК України).

Аліментні зобов'язання фактичного вихователя зумовлені, по-перше, потребою вихованця в утриманні як особи, яка до досягнення повноліття проживала з родичами або ін. особами однією сім'єю (якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їй належне утримання); по-друге, наявністю у фактичного вихователя необхідних коштів для надання такої допомоги.

Розмір аліментів, що стягуються з аліментнозобов'язаного фактичного вихователя на вихованця як особу, яка до досягнення повноліття проживала з родичами або ін. особами однією сім'єю і потребує матер. допомоги, та з аліментнозобов'язаного повнолітнього вихованця на фактичного вихователя визначається у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів суд бере до уваги матер. і сімейний стан платника та отримувача аліментів.

Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних осіб надавати утримання. При цьому сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим, ніж 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти (ч. 2, 3 ст. 272 СК України).

Якщо матер. або сімейний стан аліментнозобов'язаного суб'єкта цих від-

носин, який потребує утримання, змінився, суд може за позовом будь-кого з них змінити встановлений розмір аліментів або звільнити від їх сплати. Суд може звільнити від сплати аліментів зазначених вище осіб за наявності ін. обставин, що мають істотне значення.

Визначення заборгованості за аліментами, що стягуються з аліментно-зобов'язаних фактичних вихователів та вихованця, а також повне або часткове звільнення їх від сплати заборгованості здійснюються відповідно до поло-

жень, встановлених ст. 194–197 СК України (див. *Заборгованість за аліментами*).

Лит.: Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні. Луганськ, 2006; Сімейне право України / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. Х., 2012; Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти // Підприємництво, господарство і право, 2018, № 2 (264).

О. В. Розгон.

Б

БАТЬКІ-ВИХОВАТЕЛІ ДИТЯЧОГО БУДІНКУ СІМЕЙНОГО ТІПУ – особи, які беруть на виховання та спільне проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в ДБСТ.

Ч. 1 ст. 256⁶ СК України передбачає, що батьки-вихователі – подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для виховання та спільного проживання.

Батьками-вихователями можуть бути повнолітні та працездатні особи, за винятком: осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними; осіб, позбавлених батьківських прав; осіб, які були усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями ін. дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним, опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або ДБСТ було припинено з їх вини; осіб, які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки щодо виховання дітей (особи з інвалідністю I і II групи, які за висновком МСЕК потребують стороннього догляду, особи, в яких офіційно зареєстровані асоціал. прояви, нахили до насильства); осіб, які перебувають на обліку

або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; осіб, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; осіб, які страждають на хвороби, перелік яких затв. МОЗ України щодо осіб, які не можуть бути усиновлювачами; осіб, які були засуджені за крим. правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громад. безпеки, громад. порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені ст. 148, 150, 150¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324 і 442 КК України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення ін. крим. правопорушень; осіб, які не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу); осіб, які не пройшли курс навчання з виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; осіб, інтереси яких суперечать інтересам дитини, у т. ч. осіб, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі; осіб, з якими проживають члени сім'ї (у т. ч. малолітні та неповнолітні діти), які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, хворі на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, в яких офіційно зареєстровані асоціал. прояви, нахили до насильства. Батьками-вихователями також не можуть бути особи, які: є іноземцями, що не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини;

є особами без громадянства; перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пп. 3–6, 8 і 10 ст. 212 СК України не може бути усиновлювачем (див. *Усиновлювачі та їх права*).

Батьки-вихователі стають законними представниками вихованців і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники. Порядок призначення і виплати держ. соціал. допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціал. послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» затверджено постановою КМ України від 26 черв. 2019 № 552.

Відповідно до договору про організацію діяльності ДБСТ, який укладається між органом, який прийняв рішення про його створення, і батьками-вихователями, орган зобов'язаний: 1) поза чергою надати батькам-вихователям індивідуальний житловий будинок або багатокімнатну квартиру за нормами, встановленими зак-вом. Для забезпечення належних санітарно-гігієнічних і побутових умов проживання, виховання, навчання та розвитку дітей житлове приміщення на момент його передачі в користування повинне бути обладнане необхідними меблями, побутовою технікою та ін. предметами тривалого вжитку. Обладнання житлового приміщення забезпечується органом, який прийняв рішення, з урахуванням кількості влаштованих дітей, їх індивідуальних потреб, віку, статі, стану здоров'я. Користування цим жит-

ловим приміщенням здійснюється в порядку, встановленому зак-вом для користування службовими приміщеннями; 2) надати у користування земельну ділянку для ведення садівництва та городництва; 3) надати у користування ДБСТ транспортний засіб; 4) щомісяця перераховувати на особові рахунки у банківській установі обох батьків-вихователів або виплачувати через структурні підрозділи акціонерного товариства «Укрпошта» держ. соціал. допомогу на дітей та грошове забезпечення; 5) щороку затверджувати кошторис на підтримання в належному технічному стані будівлі дитячого будинку після ознайомлення з ним батьків-вихователів; 6) забезпечити соціал. супроводження дитячого будинку; 7) забезпечити щорічне безоплатне медичне обстеження вихованців; 9) здійснювати координацію діяльності відповідних районних (міських) установ та організацій, пов'язаної із захистом прав дітей (див. *Дитячий будинок сімейного типу*).

Батьки-вихователі зобов'язуються: у роботі з вихованцями дотримуватися вимог зак-ва України про захист інтересів дітей та охорону дитинства; проводити щороку медичне обстеження дітей та виконувати рекомендації лікарів-спеціалістів; співпрацювати з місц. службами у справах дітей та центрами соціал. служб для сім'ї, дітей та молоді у ході здійснення соціал. супроводження дитячих будинків; у разі потреби звертатися до центрів соціал. служб для сім'ї, дітей та молоді у зв'язку з необхідністю залучення фахівців для вирішення проблемних питань; брати

участь у різних формах підвищення кваліфікації; у разі виникнення в дитячому будинку несприятливих умов для утримання, виховання та навчання дітей повідомляти про це місц. служби у справах дітей; використовувати в повному обов'язі та за призначенням держ. соціал. допомоги, що надається вихованцям на забезпечення їх повноцінного харчування, утримання, виховання, розвитку і освіти тощо (див. *Вихованці дитячого будинку сімейного типу*).

Таким чином, батьки-вихователі несуть не тільки такі самі обов'язки щодо виховання та розвитку вихованців, як і батьки щодо виховання і розвитку рідної дитини (ст. 150 СК України), а й додаткові обов'язки.

Батьки-вихователі несуть відповідальність за вихованців згідно із законом та відповідальність за діяльність ДБСТ.

Лит.: Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: постановва КМУ від 26.04.2002 № 564 // Офіційний вісник України, 2002, № 18, ст. 925.

В. І. Борисова.

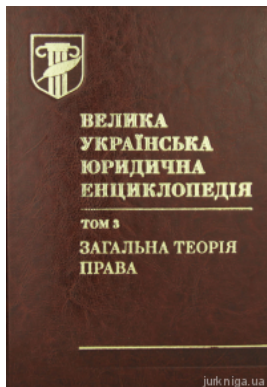
БАТЬКІВСТВО – прав. категорія, поняття сімейного права, що має кілька значень. Б. – біологічний та соціал. зв'язок між матір'ю, батьком і дитиною, обумовлений народженням дитини й визначенням її походження від матері та батька. У такому значенні Б. є юрид. станом (юрид. фактом, що має тривалість існування у часі), що тягне за собою виникнення сімейних прав між матір'ю, батьком і дитиною. У такому розумінні батьківство як прав. категорія включає в себе «материнство»

і «Б.». Материнство і Б. є результатом здійснення репродуктивних прав жінки та чоловіка (див.: *Право на батьківство; Право на материнство*). У випадку народження дитини у відповідних матері й батька та визначення її походження від них, засвідченому ОДРАЦСом у порядку, встановленому ст. 122 та 125 СК України, має місце біологічний зв'язок між матір'ю, батьком і дитиною. Якщо дитина була усиновлена і рішенням суду було задоволено заяву усиновлювача про запис усиновлювача матір'ю, батьком дитини на підставі ст. 229 СК України, то виникає юрид. стан «Б.» як соціал. зв'язок між матір'ю, батьком і дитиною. Б. – це факт походження дитини від певного чоловіка (батька), засвідчений ОДРАЦСом у порядку, встановленому ст. 122 та 125 СК України.

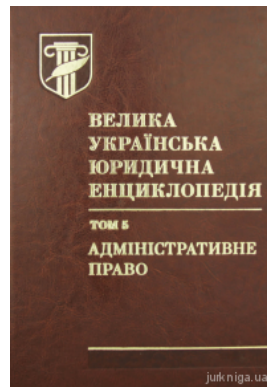
Право на Б. як особисте немайнове право чоловіка передбачене ст. 50 СК України. Ст. 122 СК України у ч. 1, 2 закріплює презумпцію шлюбного Б.: дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Дитина, яка народжена до спливу 10 місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя.

Ст. 51 Конституції України проголошує, що сім'я, дитинство, материнство і Б. охороняються державою. Ч. 1, 2 ст. 5 СК України передбачають, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, Б., створює умови для

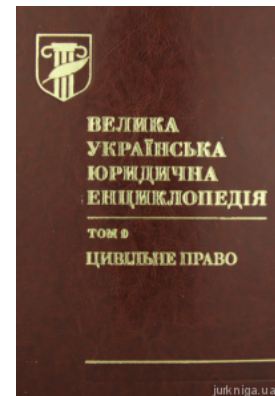
Книги, які можуть вас зацікавити

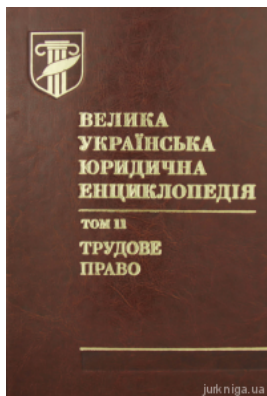
Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Том 3. Загальна теорія права

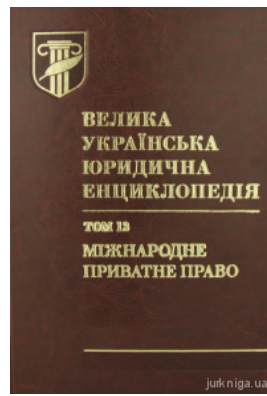
Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Том 5. Адміністративне право

Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Том 9. Цивільне право

Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Том 11. Трудове право

Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Том 13. Міжнародне приватне право

Перейти до галузі права
Сімейне право

[Перейти на сайт](#) →